

इराणला भारताशी मैत्री सुद्धा महत्वाची

चाबहार-झाहेदानबाबतचा करार नाही

भारत-इराण संबंध नेहमिच मधुर राहिलेले आहेत. आखाती देशातून तेल आयात करताना, भारताची प्राथमिकता इराण राहात आला आहे. कारण, इराणकडून मिळणाऱ्या कच्च्या तेलाची रक्कम चुकती करण्यासाठी भारताला भरपूर वेळ मिळत असे. चाबहार प्रकल्पाची सुरुवात २००३ साली झाली. पाकिस्तानच्या कुरघोर्डीवर वचक ठेवण्यासाठी आणि ग्वादर बंदरामार्फत चीनची अरेरावी रोखण्यासाठी इराणचे चाबहार बंदर भारताने विकसित केले. अफगाणिस्तान जर तालिबानच्या हातात पडला आणि पाकिस्तानच्या कट्यात गेला, तर भारताशी मित्रत्वाचे संबंध असलेल्या अफगाण टोळ्यांना, मदत पोहोचवण्यासाठी आणि चाबहारमार्गे मध्य आशियातून तेल आणि नैसर्गिक वायूची आयात करण्यासाठी तसेच तिथे मालाच्या निर्यातीसाठी चाबहारचे महत्त्व होते.

सुहासिनी हैदर यांनी मागच्या बुधवारी 'द हिंदू'मध्ये एक लेख लिहून इराणने भारताला चाबहार-झाहेदान रेल्वे प्रकल्पातून बाहेरचा रस्ता दाखवल्याचे म्हटले. मात्र इराणच्या बंदरे व सागरी संघटनेचे उप प्रभारी फरहाद मुंतसिर म्हणाले की, "इराणने भारताशी चाबहार-झाहेदान रेल्वे प्रकल्पाबाबत करार केलेला नाही. इराणने भारताशी चाबहारमध्ये गुंतवणुकीचे दोन करार केलेले असून त्यातला पहिला, बंदरांच्या यंत्रसामग्रीविषयक व उपकरणांचा असून दुसरा भारताच्या १५० दशलक्ष डॉलर्स गुंतवणुकीशी संबंधित आहे, त्यामुळे माध्यमांतील वृत्त चुकीचे आहे," .मुंतसिर यांच्या म्हणण्यातून भारताने २०१६साली चाबहार-झाहेदानबाबतचा करार न केल्याचे समजते.

‘२०१६साली पंतप्रधान नरेंद्र मोदी इराणला गेले आणि त्यांनी राष्ट्रपती हसन रुहानी यांची भेट घेतली. ‘इरकॉन’ या भारतीय कंपनीची केंद्र सरकारकडून चाबहार-झाहेदान रेल्वे प्रकल्पाच्या व्यवहार्यतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी नियुक्ती केली होती. तसेच ‘इरकॉन’चे मूल्यांकनाचे काम पूर्ण झाले असून भारताला इराणच्या प्रतिसादाची प्रतीक्षा आहे.नरेंद्र मोदींनी इराणशी करार करतेवेळी चाबहार-झाहेदान रेल्वे प्रकल्पाचा त्यात उल्लेख नव्हता, मात्र, नंतर या प्रकल्पाचे मूल्यांकण्यासाठी ‘इरकॉन’ची नियुक्ती केली. त्यामुळे अजुन तरी भारत या प्रकल्पाचा दावेदार आहे.

गेल्या आठवड्यात इराणचे वाहतूक आणि नगरविकासमंत्री मोहम्मद एस्पाहामी यांनी ६२८ किमी लांबीच्या चाबहार ते झाहेदान रेल्वेमार्ग निर्मितीच्या प्रकल्पाचे उद्घाटन केले. हा मार्ग पुढे अफगाणिस्तानच्या सीमेवर असलेल्या झारंझपर्यंत वाढवण्यात येणार आहे.

प्रस्तावाला इराणने अधिकृतरित्या मान्यता दिली नाही

चीनच्या इराणमधील गुंतवणुकीचा विषय भारतापेक्षा अमेरिकेशी सुरु असलेल्या संघर्षाशी निगडित आहे. अमेरिकेने इराणवर निर्बंध लादलेले असून त्याचा चीनशीही वाद सुरु आहे आणि यामुळेच अमेरिकेचे हे दोन्ही शत्रु एकत्र आलेत. अमेरिकेच्या आर्थिक निर्बंधांमुळे चहुबाजूंनी पिचलेल्या इराणला चीनने आपल्या जाळ्यात ओढण्यासाठी ४००अब्ज डॉलरचा विविध विकासकामे आणि सैनिकी सहकार्य करारांचा प्रस्ताव सादर केला आहे. या प्रस्तावाला इराणने अधिकृतरित्या मान्यता दिली नसली तरी आगामी काळात मान्यता दिली जाऊ शकते.

अमेरिका-इराणमध्ये झालेला अणुकरार २०१८साली ट्रम्प यांनी रद्दबातल ठरवला. इराण ही दहशतवादाची फॅक्टरी आहे, असा आरोप करुन इराणवर जबर जागतिक निर्बंध लादले. इराणकडून तेलखरेदी करणाऱ्या देशांवर ट्रम्प यांनी दबाव आणला.

अमेरिकेमुळे जागतिक बँकांनी इराणपासून अंतर राखले. त्याला युरोपीय राष्ट्रांनी साथ दिली.अमेरिकन निर्बंधांमुळे जे देश इराणकडून कच्चे तेल खरेदी करत होते, त्यांना तसे करण्यावर बंधने आली. परिणामी, बहुतांशी कच्च्या तेलावर अवलंबून असलेली इराणची अर्थव्यवस्था ढासळत गेली. त्यानंतर अमेरिकेने इराणी सैन्याचा कमांडर कासिम सुलेमानीला ठार केले, इस्रायलने इराणच्या अणुनिर्मिती आणि मिसाईल तयार करणाऱ्या स्थळांवर सायबर हल्ल्यांतून स्फोट घडवून आणला. त्यामुळे इराण चीनशी मैत्री वाढली.

अमेरिकेचे दोन्ही शत्रु एकत्र आले

खनिज तेल आणि नैसर्गिक वायूच्या साठ्यांमध्ये इराण जगातील पहिल्या पाच देशांमध्ये असला तरी अणुइंधन विकासाच्या आडून अण्वस्त्र तंत्रज्ञान विकसित करण्याच्या संशयावरून त्यावर आंतरराष्ट्रीय निर्बंध आहेत. या निर्बंधांमुळे इराणची रोजचे तेल उत्पादन अर्ध्यावर आले . निर्यात रोजच्या २५ लाख बॅरलवरून दोन लाख बॅरलवर आली आहे. इराणची अर्थव्यवस्था आकुंचन पावत असून महागाई आकाशाला भिडली आहे.

इराणचे चीनशी छुपे व्यापारी संबंध असल्याने कोरोनाचा फैलाव तिथे मोठ्या प्रमाणावर झाला आहे. नुकतीच अध्यक्ष हसन रुहानी यांनी आपल्या आठ कोटी लोकसंख्येपैकी सुमारे अडीच कोटी लोकांना कोरोनाची बाधा झाली असण्याची शक्यता असून भविष्यात आणखी साडेतीन कोटी लोकांना तो होऊ शकतो, अशी भीती व्यक्त केली होती. या सर्व गोष्टींमुळे इराणची अवस्था बिकट झाली आहे.

चीन इराणमध्ये ४०० अब्ज डॉलर इतकी गुंतवणूक करणार

‘द न्यूयॉर्क टाइम्स’ने इराण आणि चीन यांच्यातील २५ वर्षे सहकार्य कराराचा मसुदा आता अंतिम टप्प्यात असून इराणच्या संसदेच्या मान्यतेनंतर उभय

देशांमध्ये हा करार करण्यात येईल, अशी बातमी दिली होती. या प्रमाणे चीन इराणमध्ये ४०० अब्ज डॉलर इतकी गुंतवणूक करणार असून त्याबदल्यात इराण चीनला स्वस्त दरात तेलाचा पुरवठा करणार आहे. चीनकडून इराणमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीत विमानतळ, अतिजलद रेल्वे आणि मेट्रो सेवा, इराणच्या उत्तरेला तुर्की, आर्मेनिया, अझरबैजान आणि इराक यांच्या सीमांजवळ असणाऱ्या माकू या शहरात तसेच दक्षिणेकडील अबादान शहर तसेच आखातातील ७० टक्के तेलाची वाहतूक जिथून होते, त्या पर्शियन आखाताच्या तोंडावरच्या ५० किमी लांबीच्या चिंचोळ्या पट्ट्यातील क्वेश या बेटावर मुक्त व्यापार क्षेत्र निर्माण करण्याचा समावेश आहे. याशिवाय सायबर सुरक्षा, चिनी बनावटीची बायडू जीपीएस सेवा आणि ५-जी सेवा अशा अनेक गोष्टींचा समावेश आहे.

चिनी मैत्रीचा बागुलबुवा उभा करून

चीनचे अध्यक्ष शी जिनपिंग यांनी २०१६ साली जेव्हा इराणला भेट दिली होती, तेव्हा अशा प्रकारच्या गुंतवणुकीबाबत चर्चा झाली होती. परंतु इराणने अतिशय सावध भूमिका घेतली. मात्र आता इराणमधील परिस्थिती हाताबाहेर जाऊ लागल्यावर इराण समोरे चीनच्या प्रस्तावाला स्वीकारण्याशिवाय पर्याय नाही. व्यापारीसंबंधांबरोबर इराणी सैन्याला आधुनिक शस्त्रास्त्र पुरवठा, सैन्य प्रशिक्षण, हेरगिरीच्या दृष्टीने महत्त्वाची माहिती पुरवण्याचीही तयारी चीनने दर्शविली आहे. त्यामुळे इराण-चीनमधील हा करार अमेरिकेसमोर एक मोठे आव्हान आहे.

चीनच्या गुंतवणूक प्रस्तावाला इराणमध्ये माजी अध्यक्ष महमूद अहमदीनेजाद यांच्यासह अनेकांचा विरोध आहे. इराणी लोक वाटाघाटींमध्ये निपुण असतात. इराण जरी अमेरिका, सौदी अरेबिया आणि इस्रायलला पाण्यात पाहात असली, तरी स्वतःच्याच पायावर धोंडा मारण्याचा, प्रकार इराण करणार नाही. चिनी मैत्रीचा

बागुलबुवा उभा करुन अमेरिका, युरोप, अरब देश आणि भारतावर दबाव टाकणे; अमेरिकेकडून निर्बंध उठवण्याचा प्रयत्न करुन भारतासारख्या देशांचे अडकलेले गुंतवणूक प्रकल्प मार्गी लावण्याचा इराणचा डाव असू शकतो.

याचा अर्थ इराणचे सरकार चीनशी करार करणारच नाही असा नाही. पण अगदी कडेलोटाची परिस्थिती उद्भवल्यास इराण तसे करेल. आंतरराष्ट्रीय निर्बंध असताना इराणसाठी चीनच्या मदतीविना चाबहार ते झाहेदान रेल्वेमार्ग प्रकल्प स्वतःच्या जीवावर पूर्ण करणे अशक्य आहे. जर इराण आणि चीनमधील सहकार्य कराराचा मसुदा अंतिम असेल आणि चीन हा करार करुन अमेरिका, युरोप, आखाती अरब देश आणि इस्रायल यांना अंगावर घेण्यास तयार असेल, तर मग भारतासाठी चाबहार - झाहेदान प्रकल्प अव्यवहार्य ठरतो. जर चीन इराणमध्ये ४०० अब्ज डॉलर गुंतवणूक करुन पायाभूत सुविधा उभारणार असेल, तर चिनी प्रकल्पांपुढे भारताचा रेल्वेमार्ग बांधणी प्रकल्प किरकोळ आहे. मात्र चीन मोठ्या घोषणा करतो ,मोठी कर्ज देतो आणि त्या देशांना कर्जबाजारी बनवतो.

भारताने काय करावे

भारताने इराणशी मुत्सद्देगिरीने वाटाघाटी चालूच ठेवाय़ाआ कारण जरी इराण चीन बरोबर पंचवीस वर्ष मित्र करारावर सही करत असला तरी पण इराणला चीनची आक्रमकता आणि कर्ज देऊन देशांना फसवणे याची पूर्ण कल्पना आहे. त्यांना हे पण माहिती आहे की अमेरिकेशी पूर्ण शत्रुत्व त्यांना महागात पडेल. भारत एकुलता एक देश आहे जो अमेरिकेशी बोलून इराणशी आपला व्यापार चालू ठेवू शकतो, म्हणून इराणला भारताशी मैत्री सुद्धा महत्वाची आहे.

भारताप्रमाणे अफगाणिस्तानमध्ये तालिबानच्या सत्तेत येणामुळे इराण खुश नाही. त्यांना तिथे एक कमी उग्रवादी राजवट पाहिजे आहे त्यामुळे इराण भारताशी चांगले

संबंध ठेवण्याचा नक्कीच प्रयत्न करेल. आपण शांतपणे वाटाघाटी करत राहाव्यात आणि आणि तिथे चालू असलेल्या आपल्या प्रकल्पावर काम लवकरात लवकर पूर्ण करावे. प्रकल्पाची किंमत वाढू देऊ नये.

यामुळे आपल्याला इराणमधील चिनी घुसखोरीला थोड्या प्रमाणात थांबवण्या मध्ये यश मिळेल. अर्थात भारत-चीन एवढी आर्थिक गुंतवणूक इराण किंवा कुठल्याही शेजारी राष्ट्रांमध्ये करू शकत नाही.म्हणून भारताने आपल्या अर्थव्यवस्थेचा आकार वाढवण्यासाठी सतत प्रयत्न करत राहावे. त्यामुळे भारताची शेजारी राष्ट्रांमध्ये गुंतवणूक करण्याची क्षमता वाढेल आणि आपल्या शेजारी राष्ट्रातील चिनी घुसखोरीला थांबवण्या मध्ये आपल्याला यश मिळेल.